

SAVAŞ VE BARIŞ: DOKSANLI YILLARDA FİLİSTİN-İSRAİL SORUNU

Özge Özkoç
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Araştırma Görevlisi

Özet

Bu makale, Filistin-İsrail sorununun uzun tarihinde barış süreci olarak adlandırılan 1993–2000 yılları arasındaki dönemi daha çok iki tarafın ekonomik olarak geçirdiği dönüşümler çerçevesinde ele almaktadır. İsrail'in 1980'lerin ortalarından itibaren neo-liberalizme eklenme çabasının hız kazanması, beraberinde İsrail'in sınıfsal yapısında önemli bir değişim yaratmış ve bu da Filistin'le olan ilişkilere yansımıştır. 1967'den 1990'lara kadar İsrail, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni işgal altında tutarak hem bu bölgedeki Filistinli ucuz işgücünden yararlanmış hem de İsrail ekonomisi için gerekli olan pazar ihtiyacını karşılamıştır. 1990'larda imzalanan bir dizi antlaşmayla İsrail, bu iki bölgenin bir kısmından çekilmiş ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulacağını kabul etmiş olsa da çeşitli ekonomik yaptırımlarla kendi ekonomisini Filistinli ucuz işgücünden koparmış; ama Filistin'in İsrail ekonomisine olan bağımlılığını arttırmıştır. Dolayısıyla bu makalede, iki taraf arasındaki uzun süreli savaşın 1990'larda tam anlamıyla barışa evrilmediği, aksine bu sürecin İsrail'in işgal altındaki topraklarla kendi devleti arasında yeni bir tür ekonomik bağımlılık yarattığı iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Barış süreci, İsrail, Filistin, işgal altındaki topraklar (Batı Şeria ve Gazze Şeridi), intifada.

War and Peace: Palestine-Israel Question in the 1990's

Abstract

This article discusses the 1993–2000 period in the Palestine-Israel Question, the so-called peace process in the long history of this problem, in terms of the economic transformation of both sides. Israel's attempt to integrate with neo-liberalism as of second half of the 1980's created a crucial change in Israel's class structure, which in turn affected relations with Palestine. Israel's occupation of the West Bank and the Gaza Strip from 1967 to early 1990's provided not only cheap labour force from Palestinians but also a market that Israeli economy needed. As a result of a series of agreements signed in 1990's, Israel partially withdrew from these two regions and accepted an independent Palestinian state to be founded. However in this very same period, Israel broke the dependence of its own economy on cheap Palestinian labour and yet made the Palestinian economy more dependent on it by means of various economic sanctions. That's the main point, the present article will argue, why this long conflict did not evolve into a proper peace in 1990's, as this period rather gave Israel the opportunity to create a new kind of economic dependency between the occupied territories and its own state.

Keywords: Peace process, Israel, Palestine, occupied territories (West Bank and Gaza Strip), intifada.

Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu

GİRİŞ

“Elma olgunlaşınca düşer. Ama neden düşer? Bir güç onu toprağa çektiği için mi? Sapı kuruduğu için mi? Güneşte kurumaya başladığı için mi? Rüzgar estiği için mi, yoksa aşağıda duran bir çocuk o elmayı yemek istediği için mi?...Napoleon’un Moskova üzerine, bunu istediği için yürüdüğünü ve Aleksandr’ın onun mahvolmasını istediğini ileri süren hem haklı hem haksız olacaktır...Tarihi olaylarda “büyük adam” denilen insanlar olup bitenlere etiket yapıştırırlar; olaya ad takarlar. Oysa verilen bu adın, olayla, etiketin kendisi kadar az ilgisi vardır. Onlara herhangi bir nedene bağlı olarak meydana geliyormuş gibi görünen olaylar, tarihi anlamda insan iradesine bağlı değildir; tarihin genel akışına bağlıdır ve meydana gelişleri daha yüzyıllarca önceden hazırlanmıştır.”

Lev Tolstoy, *Savaş ve Barış*, C. II., s.11.

Filistin-İsrail çatışmasının başlangıcı 19. yüzyılın sonuna kadar götürülebilse de dönüm noktası olan tarih, İsrail Devleti’nin ilan edildiği 1948 yılıdır. 1948 yılı İsraililer için zafer anlamına gelirken, bu tarih Filistinlilerin hafızalarında “nakba” (felaket) olarak yer etti. İsrail Devleti kurulurken, 1947 BM Taksim Planı’yla Filistinlilere bırakılmış olan Batı Şeria Ürdün’e, Gazze Şeridi ise Mısır’a verildi. İsrail’in kuruluşu ve ardından yaşanan Arap-İsrail Savaşı ise çok sayıda Filistinlinin yurtlarından edilmeleriyle sonuçlandı. 1948 yılı kadar önemli ve 1990’lardaki süreci anlamlandırabilmek açısından daha da önemli kırılma ise 1967 yılında gerçekleşti. 1967 Savaşı sonucunda İsrail’in Batı Şeria’yı ve Gazze’yi işgal etmesi, Filistinlileri tam anlamıyla İsrail yetkesine soktu.

Filistin ile İsrail arasındaki uzlaşmazlığı çözeceği ilan edilen, hatta “savaş”ı ve İsrail işgalini sonlandıracağı ileri sürülen barış süreci 1991 yılındaki Madrid Konferansı’yla başladı. Bu süreç, iki taraf arasında imzalanan bir dizi anlaşmayla 2000’deki İkinci İntifada’ya kadar devam etti. Filistin direnişinin lideri, İsrail’in ve ABD’nin nezdinde yılların “terörist”i Yaser Arafat ve İsraililerin “ılımlı” kanadını temsil ettiği iddia edilen İzak Rabin 1994 yılında Nobel Barış Ödülü’nü aldıklarında, barış sürecinin mimarları olarak selamlanıyorlardı. Fakat savaş ve barış kavramlarının birbirine karıştığı bu süreç uluslararası sistemdeki, İsrail ve Filistin’deki ve Orta Doğu coğrafyasındaki dönüşümden bağımsız değildi. Rabin ve sonrasındaki İsraili liderlere ve Arafat’a düşen görev ise sadece bu el sıkışmayı gerçekleştirmekti. “Barış” Arafat ya da Rabin istediği için, uluslararası sistem iki kutupluluktan farklı bir yapılanmaya evrildiği için, İsrail’in uluslararası kapitalizme eklenme ihtiyacı bir zorunluluk haline geldiği için, İsraililer ve Filistinliler artık savaş istemedikleri için ve FKÖ “barış”ın bir iktidar mücadelesini sonlandıracağını düşündüğü için gündeme gelmişti. Tarihe kayıtları düşülen “büyük adamlar”a “tarihin genel akışına bağlı olan ve meydana gelişleri daha önceden hazırlanmış” bu süreci uygulamak görevi düşmüştü.

Bu çalışma ilk olarak, 1990’larda gündeme gelen barış sürecini doğuran ve sürecin çöküşünü hazırlayan koşulları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Barış sürecinin ortaya çıkışında yukarıda da değinilen çeşitli parametreler etkili olmuşsa da temelde belirleyici faktörün İsrail’in yaşadığı sınıfsal dönüşüm ve bununla bağlantılı olarak işgal politikasının farklılaşması olduğu ileri sürülecektir. Çalışmanın ikinci amacı, barış sürecinin yedi yıl boyunca imzalanan bu bir dizi anlaşmanın yapısal bozuklukları nedeniyle çöktüğünü göstermektir. Barış sürecinin çöküşünü anlaşma hükümlerinin İsrail tarafından tam olarak uygulanmadığı ya da İsrail’in vaat ettiği geri çekilmeleri gerçekleştirmediği argümanı ile açıklamak yerine, bu çalışma, sürecin kendi içinde bizatihi böyle bir potansiyeli taşıdığını dolayısıyla çöküşün sürece içkin bir şey olduğunu ve gerçek anlamda bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını amaçlamadığını savunacaktır. Nitekim, 2000’den itibaren Filistin’de yeniden gündeme gelen savaşın tohumları barış süreci içerisinde atılmıştır.

I. BARIŞ SÜRECİNİ HAZIRLAYAN KOŞULLAR

A. İsrail Ekonomisinde Dönüşüm: Neo-liberalizme Eklemlenme

İki savaş arası dönemde Yahudilerin Filistin topraklarına kibutzlar temelinde yerleşmesi ve İsrail Devleti Genel İşçi Konfederasyonu'nun (Histadrut)¹ ekonomiyeye hakim olması ve siyasi liderliğin de 1960'ların sonuna kadar Mapai² tarafından temsil edilmesi İsrail'deki ekonomik ve siyasi örgütlenmenin Sovyetik planlamadan ilham aldığına ve sosyalist ideolojinin uzantısı olarak ortaya çıktığına ilişkin yorumların yapılmasına yol açmıştır. Nitekim, İsrail'in kuruluşundan neo-liberalizme eklemlenmenin hız kazandığı 1980'lere dek İsrail ekonomisinin devlet eliyle kalkınmaya dayalı oluşu, bu yorumların zamansal olarak genişletilmesine yol açmıştır.³ Fakat ne iki savaş

1 Histadrut 1920 yılında kuruldu. Sadece Yahudi işçilerin üye olabildiği bu konfederasyon, İsrail'in ulus inşa sürecinde hem ekonomik hem de toplumsal olarak önemli bir görev üstlendi. Histadrut İsrail ekonomi politikasına ekonomik çıkarlar temelinde değil, "ulusal çıkarlar" temelinde yön verdiğini iddia ediyordu. Bu konuya ilişkin ayrıntılı bir inceleme için bkz: (Hanegbi/Machover/Orr, 1971).

2 İsrail'in ana işçi partisi olan Mapai (Mifleget Poalei Eretz Israel-İsrail Toprağının İşçi Partisi) 1930'larda kuruldu. 1968'e dek bütün başbakanlar bu partidendi. 1968'de Ahdut Ha'Avodah ve Rafi hareketleriyle birleşerek İşçi Partisi adını aldı ve 1977 seçimlerine dek İsrail siyasetine yön verdi (Çağlayan, 2004: 401).

3 İsrail'in kuruluşunun ilanının ardından Sovyetler Birliği'nin Filistin topraklarında doğan bu devleti tanıması da İsrail'de sosyalist ideolojinin etkin olduğunun bir kanıtı olarak gösterilmektedir. Krammer, Yahudilerin Filistin'e kibutzlar temelinde yerleşmelerine atıfta bulunarak sosyalizm ve Siyonizm arasındaki bağın, Moskova'nın 1947'deki tutumunu –SSCB BM'nin taksim planından yana tavır almıştı- etkilemiş olduğunu dile getirmektedir. Bkz: (Krammer, 1973: 103–108). Bu görüşe paralel olarak, Sovyetler Birliği'nin taksim planı ve ardından kurulacak Yahudi devletiyle İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunun azalacağını ve Filistin'de "ilerici" bir Yahudi devletinin kurulabileceğini düşünmüş olabileceği ifade edilmektedir (İsmail, 2006: 123). Fakat bu açıklamalardan ziyade, Sovyetler Birliği'nin Filistin sorunuyla ve Arap milliyetçi hareketleriyle doğrudan ilgilenmiyor oluşu daha önemli bir etkendi. İki kamp teorisi gereği, Sovyetler Birliği Arap dünyasıyla ilişkilerini komünist hareketler üzerinden yürütüyor ve Arap milliyetçileriyle olan mesafesini koruyordu. Nitekim Laquer, Filistin sorununun Sovyetler Birliği'nin jeopolitik alanı dışında kaldığından taksim yanlısı politikanın daha alt kademelerce ortaya atıldığı yorumunu yapmaktadır (Laquer, 1969: 146–147). Fakat Sovyetler Birliği'nin İsrail'i tanımış olması, bir Yahudi ulusunun varlığını kabul ettiği anlamına gelmiyordu. Sovyetler Birliği için geçerli olan Yahudi ulusu değil, İsrail ulusuydu. Böyle bir kabul Sovyetler Birliği içindeki Yahudilerin Sovyet vatandaşı olarak kalmalarını sağlamayı meşrulaştırmak için ortaya konmuştu. Nitekim

arası dönem ne de İsrail devletinin kuruluşunun ardından sonraki süreç, bunun bir Sovyetik örgütlenme tarzı olduğunu iddia etmek için yeterli değildir. Kuruluşundan 1980'lere dek, İsrail'in ekonomik yapılanmasını yönlendiren sosyalist ideolojiden çok Filistin'in kolonizasyon sürecinde güçlü bir Yahudi burjuvazisinin yokluğunun devlete yatırımları kontrol etme imkanı tanınmasından kaynaklanıyordu (Hanieh, 2003: 6). Nitekim, bu dönemdeki yapılanma özel sermayeye karşı bir oluşum değildi. Dolayısıyla güçlü bir burjuvazinin yokluğunda İsrail'in ekonomisini devlet eliyle kalkındırmaya yönelik girişimler devlet inşa sürecinin zorunluluğu olarak kaşımıza çıkmaktadır.

1948'te İsrail'in kuruluşunun ardından devlet bir yandan yerleşimlerle genişlemeye çalışırken bir yandan da sınıf inşasıyla ilgilendi. 1948–1973 yılları arasında devlet, iş çevrelerini Almanya'dan gelen tek yanlı sermaye transferleri ve yabancı Yahudilerin finansmanı ile destekledi. Bu iş çevreleri, ilerleyen yıllarda İsrail ekonomisini yönlendiren sınıf haline gelirken İsrail işçi sınıfı da Arap, Asya ve Afrikalı Yahudi göçmenler tarafından oluşturuldu (Hanieh, 2002). Ayrıca iki savaş arası dönemin tarıma dayanan ekonomi politikasının ötesinde sanayi ve finans sektörüne öncelik verilerek sermaye birikimi gerçekleştirilmeye çalışıldı (Ben-Porat, 1992: 226). 1980'lerin ortalarına dek devlet ekonominin her alanında yer alarak ve dışarıdan gelen transferleri belli iş çevrelerine aktararak Yahudi burjuvazisinin güçlenmesine doğrudan katkıda bulundu.

İki savaş arası dönemde başlayan ve 1948'de somutluk kazanan Filistin'in kolonizasyonu süreci, İsrail'in 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Batı Şeria'ya ve Gazze'yi işgal etmesiyle yeni bir aşamaya geçti. Bu sefer İsrail Filistinlilere bırakılacağı umulan Batı Şeria ve Gazze'de Yahudi yerleşimlerinin inşasına girerek kolonizasyonunu bu bölgelere doğru genişletti. Daha da önemlisi 1967 işgalinin ardından, İsrail ekonomisi Filistinli nüfusun patlamasına uğradı. İşgal, İsrail iç piyasasının hacmini önemli ölçüde genişletti ve İsrail'e ucuz iş gücü sağladı; işgalle beraber İsrail'de biriken sermaye için gerekli olan yeni pazar ihtiyacı karşılanmış oldu (Hanieh, 2002). Filistinliler daha önce Asya, Afrika ve Avrupa'dan göç etmiş Yahudi işçilerle beraber İsrail'deki işçi sınıfını oluşturdular. Dolayısıyla işgal, İsrail ekonomisine ivme kazandırırken işgal altındaki topraklarda Filistinlilerin otonom bir ekonomik yapılanmaya gitmelerini engelleyecek sürecin altyapısını inşa etmeye başladı.

Sovyetler Birliği'ne göre, Sovyet Yahudileri, Belçika ya da Amerikan Yahudileri gibi kendi uluslarının vatandaşlarıydılar.

1967'den 1970'li yılların ortalarına kadar İsrail ile olan ekonomik entegrasyon ve Körfez ülkelerinden gelen yardımlar nedeniyle Filistin bölgesi ekonomik açıdan hızlı bir büyüme sergiledi. İsrail'deki Yahudi işçilerden düşük ama işgal altındaki topraklardan görece yüksek ücretlerle İsrail'de çalışan Filistinli işçilerin durumundaki ve Filistin ekonomisindeki bu büyüme ekonomik kalkınmadan değil, İsrail'e bağımlılıktan kaynaklanmaktaydı. Bununla birlikte İsrail her an Filistinli işçilerin işlerine son verme yetkisini elinde bulundurmaktaydı. Nitekim, işgal altındaki topraklar Birinci İntifada sırasında İsrail tarafından uygulanan tecrit politikasından olumsuz etkilendi. Filistin ekonomisindeki kötüye gidişe Körfez Savaşı'nın ardından Arap ülkelerinden gelen yardımların kesilmesi eklenince Filistin yönetimi mali krizle karşı karşıya kaldı; bu da barış sürecinin başlamasında ve özellikle FKÖ yönetiminin İsrail'le barış masasına oturmasında etkili oldu.

1980'lerin ortalarında dünya çapında yaşanan ekonomik durgunluk İsrail burjuvazisinin kârlarını sınırlamaya başlayınca, 1948'den beri devlet aygıtı tarafından kontrol edilen burjuvazi kendi egemenliğini elde etme yoluna gitti. İsrail işçi hareketinin yönlendirdiği İsrail ekonomisi 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında büyük bir değişim geçirmeye başladı. Zamanla olgunlaşan İsrail burjuvazisi neo-liberalizme eklenilebilmek için devletin ekonomideki ağırlığını hafifletmesi gerektiğine vurgu yapmaya başladı. Bununla birlikte, devlet eliyle kalkınmaya yönelik bir programdan ziyade neo-liberal politikaya angaje Likud Partisi'nin 1970'lerin ikinci yarısında iktidara gelmesi İsrail burjuvazisinin bu talebinin gerçekleşebilmesi önündeki engellerin kalkmasına olanak tanımıştı. 1985 yılında yürürlüğe konulan Ekonomik İstikrar Programı'yla birlikte, özelleştirmelere hız verilirken Histadrut imparatorluğu yıkıldı; İsrail ekonomisi yabancı yatırımlara ve sermayeye açıldı; devletin ekonomideki hakimiyeti kırıldı (Hanieh, 2002). İsrail ekonomisinde ve sınıfsal yapısında meydana gelen bu değişim, işgal altındaki toprakların durumuna ve İsrail'in Filistinlilere yönelik politikasına da yansdı. İsrail uluslararası kapitalizmle tam anlamıyla bütünleşmek ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek istiyorsa Filistin-İsrail uzlaşmazlığına bir an önce çözüm bulunması gerekiyordu. Çünkü Filistin-İsrail çatışmasına siyasi bir çözüm bulunmaksızın İsrail şirketlerinin ABD, Avrupa ya da yeni ortaya çıkan piyasalarda yatırım ve Arap ülkeleriyle ticaret yapması oldukça zordu. Dolayısıyla Oslo sürecinin başında devlet güdümünden kurtulmaya başlayan yeni kapitalist sınıf görüşmelerin destekçisi oldu.⁴

4 Örneğin devletin kuruluşundan itibaren desteklenen ve İsrail ekonomisinin kilit şirketlerinden biri olan Koor'un yöneticisi hem özelleştirmelere ön ayak olmuştu hem

B. Birinci İntifada, Filistin Direnişi ve FKÖ'nün Dönüşümü

Barış süreci İsrail'deki sınıfsal değişimlerden ve ekonomik nedenlerden kaynaklandığı kadar Filistinlilerin ve özellikle FKÖ'nün hem uluslararası hem de bölgesel alanda meydana gelen değişimin etkisiyle geçirdiği dönüşümden de kaynaklandı. FKÖ 1967 işgalinin ardından 1970'lerde Filistin davasındaki en önemli aktör olmuştu. Bu dönemde FKÖ politikasını İsrail'in Filistin topraklarında gayri meşru bir varlık olduğu tezine dayandırarak yürüttü. Ancak aşağıda ele alınacak olan bazı faktörlerin etkisiyle 1980'lerin sonunda, FKÖ liderliği Filistin'in siyasi bağımsızlığını ve devlet kurma amacını gerçekleştirmek için daha pragmatik ama daha az devrimci bir rol oynamaya yöneldi (DiGeorgio-Lutz, 1998: 123).

1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi ve ardından FKÖ'nün Beyrut'tan çıkarılmasıyla FKÖ önderliğinin Tunus'a; silahlı kuvvetlerinin ise Yemen, Cezayir gibi Arap ülkelerine gönderilerek dağıtılması üzerine FKÖ Batı Şeria'ya ve Gazze'ye yönelik ilgisini – kendini meşrulaştırma doğrultusunda – arttırdı. FKÖ ve Arafat'ın Lübnan'dan ayrılıp Tunus'a yerleşmesi hareketi sadece bölmekle kalmayıp kendi topraklarından koparmış, “mücadele”nin uzağına düşürmüştü (Çubukçu, 2002: 69). Bu yüzden de Filistin hareketi ve dolayısıyla FKÖ Batı Şeria'ya ve Gazze'ye yerleşmenin zorunluluğunu hissetmeye başlamıştı. Çünkü FKÖ'nün direnişi yürütecek yapısı ortadan kalkıyordu, o da kendini yeniden konumlandırmanın zorunluluğunu hissediyordu.

Diğer yandan 1970'lerde özellikle Mısır'ın İsrail'i tanımasının ardından Arap milliyetçiliğinin giderek güç kaybetmesi Filistinlilerin mücadelelerinde tek başlarına kalmalarına yol açmıştı. Filistinliler 1987'nin sonundaki Birinci İntifada sırasında ortak bilinçle hareket ederek İsrail işgaline karşı tepkilerini dile getirdiler. Birinci İntifada'ya yön veren her ne kadar FKÖ olsa da hareket değişik fraksiyonları da barındırıyordu. FKÖ'nün Beyrut'tan çıkarılmasının ardından doğan iktidar boşluğundan faydalanan HAMAS, İslami hareketin hız kazanmasına bağlı olarak Filistin direnişinde önemli bir yer edinmeye başlamıştı. HAMAS, FKÖ'nün laik milliyetçiliğinin aksine, bir yaşam tarzı olarak İslam'ı kendine temel alan bir Filistin direniş hareketini savunuyordu ve HAMAS için iki-devletli bir çözüm olanaksızdı (Cleveland, 2000: 461). Soğuk Savaş'ın sonuna yaklaşıldığı bu dönemde İslami söylemin etkisinin daha çok

de Oslo öncesinde kendi barış projesini ortaya atarak İsrail'in uluslararası piyasalara açılmasının önündeki engel olarak görülen Filistin sorununu çözümü için çalışmaya başlamıştı (Hanieh, 2002).

hissedilmeye başlandığı düşünüldüğünde, FKÖ'nün direnişe yön veren konumu tehlikeye düşebilirdi. İsrail'in "terörist" olarak nitelendirdiği FKÖ'den başka bir de FKÖ'ye oranla daha da sertlik yanlısı HAMAS'ın ortaya çıkışıyla, İsrail İslami öğeler taşıyan daha katı ve benzeri örgütlenmeleri saf dışı bırakabilmek için FKÖ'yü Filistin halkının resmi temsilcisi olarak tanıyacağı gelişmelerin önünü açtı. Barış süreci, FKÖ için meşruiyetini sağlamak açısından önemli olduğu gibi, 1980'lerde daha çok İslami öğeler taşımaya başlayan Filistin direnişindeki etkili grupları saf dışı edebilmek için İsrail açısından aynı önemi taşıyordu. FKÖ'nün yerinden edilmesi bu döneme rastlayınca bu durum İsrail için daha da kolay hale geldi. Dolayısıyla İsrail, FKÖ ve diğer gruplar arasındaki ayrılığı derinleştirerek bütünlüklü bir Filistin kuruluş hareketinin yaratılmasını engellemiş olmaktadır.

Ayrıca Ürdün Kralı Hüseyin'in 31 Temmuz 1988'de Ürdün'ün Batı Şeria ile yasal ve idari bağlarını kopardığını dile getiren açıklaması Arafat'a diplomatik saldırıya geçme imkanı verdi. Ürdün'ün Batı Şeria'yla bağlarını koparması, Arafat'ın bu topraklarda daha rahat hareket edebilmesine olanak tanıyordu. Bununla birlikte, ortaya çıkan iktidar boşluğundan faydalanacak hareketler, Arafat'ın ve FKÖ'nün Batı Şeria'daki egemenliğini tehlikeye düşürebilirdi. Bunun üzerine Arafat, 1960'lardan ve 1970'lerden farklı olarak, iki devletli çözüm için hem uluslararası alanda hem de bölgesel alanda girişimlerde bulunmaya başladı. FKÖ için Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız Filistin devletinin kurulması öncelikli politik hedef haline geldi. 1990 sonrasında ise FKÖ bu amacı sadece barış masasına oturarak gerçekleştirmenin yollarını aradı.

Ürdün'ün Batı Şeria'yla olan bağlarını kopardığını açıklamasının ardından Filistin Ulusal Konseyi, 15 Kasım 1988 tarihinde Cezayir'deki toplantısında, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını⁵ kabul ederek terörizmi reddettiğini ve bölgede kalıcı bir barış atmosferi içinde bir arada yaşama yönünde çağrıda bulunarak bağımsız bir Filistin devletinin kurulduğunu ilan etti. Bir kere, FKÖ 242 sayılı kararı kabul ederek İsrail'in 1967 öncesi sınırlara çekilmesini talep ederken aslında İsrail'in 1948 sonrasında elde ettiği topraklar üzerinden pazarlık yapma şansını kaybetmiş olmaktadır. Dolayısıyla da bu, hem 1948 yılında kurulan İsrail devletinin varlığını kabul etmek hem de

5 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından alınan BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı, İsrail'in 1967 yılı öncesindeki sınırlara dönmesi gerektiğini vurguluyordu. Karar ayrıca bölgedeki her devletin egemenliğinin, toprak bütünlüğünün, siyasal bağımsızlığının güvenli ve kabul edilmiş sınırlar içinde her türlü tehditten ve kuvvet kullanımından uzakta barış içinde bir arada yaşama hakkının tanınması konusunda çağrıda bulunuyordu.

müzakerelerin 1948–1949 Arap-İsrail Savaşı öncesi sınırlar temelinde değil, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın öncesindeki sınırlar temelinde yürütüleceğini onaylamak anlamına gelmekteydi. Filistin devletinin ilanının ardından bu devletin meşruiyetinin sağlanması gerekiyordu ki FKÖ de bunu uluslararası konjonktürden kaynaklanan durumla İsrail'le barış masasına oturarak halletmeye çalıştı. Barış süreciyle beraber Filistin halkının resmi temsilcisi sıfatını kazanan FKÖ direnişe yön vermek isteyecek olan diğer fraksiyonlar karşısında bir adım önde bulunma şansını elde etti.

1990 sonrasında Filistin-İsrail çatışmasının niteliğini değiştiren, FKÖ ve Arafat'ı İsrail'le barış masasına oturmaya zorlayan süreç Filistin'in içyapısındaki bu değişimlerden kaynaklandığı kadar uluslararası sistemin yeniden yapılanmasından da etkilenmişti. Dolayısıyla barış süreci, bir anlamda dış dinamiğin etkisiyle FKÖ ve Arafat'ın “devrimci” politika anlayışlarının kaymasının ve sistemin içine çekilişinin hikâyesiydi.

C. Soğuk Savaş'ın Sonu, Körfez Krizi ve FKÖ

II. Dünya Savaşı'nın bitişinden itibaren uluslararası sistemi şekillendiren iki kutuplu yapılanmanın 1980'lerin ortasından itibaren tavsaması, bütün dünyada olduğu gibi Orta Doğu coğrafyasında da etkisini gösterdi. Orta Doğu Soğuk Savaş yılları boyunca ABD ile SSCB arasında bir mücadele alanına dönüşmüştü. Fakat Soğuk Savaş döneminde kutup liderleri birbirlerini sınırlayabiliyorlardı ve bu durum Ortadoğu'ya da yansıyor. Nitekim, ABD'nin Ortadoğu'yla ilgili olarak ilan ettiği hemen hemen bütün doktrinler SSCB'nin bölgede etkinliğinin arttığı dönemlere denk gelmişti.⁶ Ancak 1985'te Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle birlikte, Moskova'nın dünyada ve bölgede azalan etkinliği ABD'nin Ortadoğu'da daha serbest hareket edebilmesine neden oldu. ABD, 1990'ların başından itibaren sahnede yalnız kaldı.

⁶ 1957 yılında Eisenhower Doktrini'yle ABD, Ortadoğu'daki devletlerin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı girişilecek bir saldırının kendisine karşı düşmanca bir hareket olarak değerlendirileceğini açıklıyordu. Doktrin ilan edilmesini hazırlayan olay Süveyş Krizi sırasında Arap devletlerinin koruyuculuğunu üstlenen SSCB'nin Ortadoğu'da artan nüfuzunun ABD'yi kaygılandırması olmuştu. Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'ı işgaliyle Ortadoğu politikasında arka planda kalacağını düşünen ABD, bu sefer Carter Doktrini ile Basra Körfezi'ne yapılacak saldırıların ABD'nin yaşamsal çıkarlarına yöneltilmiş bir saldırı olarak kabul edileceğini dile getirdi. Bu dönemde ABD Körfez'deki askeri varlığını arttırdı.

2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, uluslararası sistemi tek başına yönlendirmek isteyen ABD'ye hegemonyasını yeniden inşa konusunda fırsat yarattı. Artık arkalarında Sovyet desteğini hissetmeyen Arap devletlerinin Körfez Savaşı sırasında ABD'yle beraber uluslararası koalisyonu katılmasına karşılık FKÖ'nün süreç boyunca Saddam Hüseyin'i destekler tutum takınması, Filistin halkının Birinci İntifada sırasında uluslararası kamuoyunda kazandığı sempatinin azalmasına neden oldu. Batı medyası Filistinlileri Saddam Hüseyin gibi bir "diktatörü" şartsız destekleyen bir halk olarak sundu. Barış süreci ve Filistinlilerin bu sürece dâhil olması da ABD tarafından verilen bir ceza olarak algılandı. Ancak daha önce de değinildiği üzere, FKÖ Soğuk Savaş sonrası koşullarda eskisi gibi uzlaşmaz tavrını sürdürebilecek konumda değildi. Ayrıca henüz 1988 gibi erken bir tarihte, FKÖ İsrail'i tanıyacağını ya da tanıdığının sinyallerini vermişti.

Saddam Hüseyin'in Körfez Krizi boyunca Irak'ın Kuveyt'i işgali ile İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'yi işgali arasında bağlantı kurması; askerlerinin Kuveyt'ten çekilişini İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesine bağlaması Filistinliler tarafından yeni bir umut ışığı olarak algılandı. Oysa Saddam Hüseyin Kuveyt'in işgalini Filistin davası üzerinden meşrulaştırma çabası içindeydi. Fakat Saddam Hüseyin'in bu açıklamalarına rağmen Ağustos 1990'da Arap Ligi toplantısında Irak'ın Kuveyt'i işgali kınandı ve Kuveyt'ten çekilmesi talep edildi. FKÖ, Ürdün, Sudan ve Yemen bu kararda çekimser kalmayı tercih ettiler; İkinci Arap Zirvesi'nde İslam Konferansı Örgütü Irak'ı kınayan bir karar alırken FKÖ kararı onaylamaktan yine kaçındı (Mattar, 1994: 33). Ardından Çin, AB, Japonya, SSCB ve Türkiye ya ABD'nin baskısıyla ya da kendi iradeleriyle Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınadılar. Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında FKÖ'nün başlangıçtaki belirsiz tutumu dünya kamuoyundaki olumlu imajını zedeledi. Zaten işgalin ilk günlerinde FKÖ'den resmi olmayan bir dizi açıklama yapılmıştı. Filistin Kurtuluşu için Halk Cephesi (PFLP) lideri George Habbaş ile Filistin Kurtuluş Cephesi (PLF) lideri Ebu Abbas işgali ve Saddam'ı methederek, işgali Arap birliğini ve Arap uyanışını sağlayacak önemli bir adım olarak gördüklerini belirtmişlerdi (Araş, 1997: 77). FKÖ yetkilileri Orta Doğu'daki Arap devletlerinin ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlarına darbe vuracağı, İsrail'e genişlemenin yolunu açacağı ve Filistinlilerin buldukları bölgede "Balkanizasyon" sürecini başlatacağı gerekçesiyle yabancı müdahaleye karşı çıktılar. Temel kaygıları ABD'nin bölgede tam anlamıyla hâkimiyet kurması olasılığıydı ki böyle bir durum İsrail'in işine yarayacaktı.

FKÖ'nün Körfez Savaşı sırasında sergilediği bu ayrık tutumun ardından Arap ülkelerinden gelen yardımların kesilmesi sonucu, FKÖ yaşadığı mali kriz nedeniyle de barışa ihtiyaç duydu. Batı Şeria ve Gazze'de hiçbir zaman tam anlamıyla bir ekonomik yapı oluşturamayan Filistinliler ve FKÖ

liderliği dış yardımlara muhtaç durumdaydı. İki kutupluluğun kalktığı ortamda Arap rejimlerine olan Sovyet desteğinin kesilmesiyle FKÖ de bu durumdan nasibini aldı.

FKÖ koalisyon güçlerine katılsaydı dahi İsrail'in işgal altında tuttuğu topraklardan hemen çekilmesi ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulması söz konusu olmayacaktı. FKÖ'nün Körfez Savaşı sırasında tavrı ne olursa olsun barış süreci, daha önce de değinildiği gibi, FKÖ'nün ve uluslararası sistemin değişmesiyle oluşması muhtemel bir gerçeklikti. İsrail açısından –ileride değinileceği gibi- barış ekonomik olarak zorunluluk haline gelmişti.

D. Madrid Konferansı

Dünya liderliğine oynayan ABD için, Körfez Savaşı'ndan sonra Filistin-İsrail çatışması Soğuk Savaş dönemindeki gibi bir koz olmaktan ziyade artık bölgedeki *Pax Americana*'nın önünde bir engel olmuştur (Bishara, 2003: 90). Bunun yanında bölgenin en güçlü devleti olan İsrail için, on yıllık ekonomik liberalleşme ve özelleştirmeler de ekonomik dönüşümü kaçınılmaz kılıyordu.

Körfez Savaşı ertesindeki dönem ABD'yi geçmişte olmadığı kadar etkili bir diplomatik konuma yerleştirmişti. ABD Orta Doğu'daki çıkarları açısından çözülmesi gereken Filistin-İsrail çatışması için diplomatik girişimleri başlattı. Ayrıca Körfez Savaşı'nın ardından Amerikan kamuoyunun, kesinlikle ihtiyaç duyulmadığı koşullar haricinde, kendi askerlerinin Orta Doğu'da bir gün daha kalmasına toleransı olmadığı ortaya çıkınca ABD yönetiminin amacı mümkün olan en az Amerikan müdahalesini –ve parasını- gerektirecek bir ortam yaratmak haline geldi (Aras, 1997: 92). Bu amacı gerçekleştirmek üzere ABD Dışişleri Bakanı James Baker Orta Doğu'ya bir dizi gezi düzenledi. ABD bir yandan Filistin-İsrail çatışmasına bir çözüm yaratmak amacındayken bir yandan da diğer Arap ülkelerini de İsrail ile barış masasına oturtmaya çalışıyordu. Bu, bölgede İsrail'in meşruiyet kazanması açısından önem arz etmekteydi.

Taraflara gönderilen davet mektuplarında dile getirildiği ve ABD Başkanı Bush'un konu ile ilgili olarak Kongre'de yaptığı konuşmasında belirttiği gibi, görüşmelerin BM Güvenlik Konseyi'nin 1967 tarihli 242 sayılı kararı esas alınarak yapılması amaçlanmaktaydı (Sönmez/Kalaycı, 2003: 52). Barış Konferansı 30 Ekim 1991'de ABD, Sovyetler Birliği, Suriye, Lübnan, İsrail ve Ürdün-Filistin heyetlerinin katılımıyla Madrid'de toplandı. Açılış konuşmalarının ardından, taraflar görüşmelere geçtiler. Konferans iki türlü görüşmelerden oluşuyordu: İsrail ve diğer Arap ülkeleri arasındaki ortak sorunları gidermeye yönelik çok taraflı görüşmeler ve ülkelerin İsrail'le yaptığı ikili görüşmeler.

Çok taraflı görüşmelerde, İsrail’le geçmişten gelen sorunları olan Arap devletleri bölgeyi yakından ilgilendiren ekonomik işbirliği, gelişme, çevre, su, mülteciler, bölgesel güvenlik ve silahsızlanma gibi konuları ele aldılar. Barış sürecinin çok taraflı aşaması bölgesel ve bölge dışındaki tarafları bir araya getirerek bölgenin problemlerine daha geniş çerçeveli bir yaklaşım sağlamayı amaçlamıştı (Aras, 1997: 94). Çok taraflı görüşmeler kesin bir sonuç alınmadıysa da Arap devletlerinin tutum farklılıklarını sergilemeleri açısından önem taşıdı.

İkili görüşmeler İsrail-Ürdün, İsrail-Ürdün/Filistin delegasyonu, İsrail-Lübnan ve İsrail-Suriye arasındaki geçmişten gelen temel problemleri çözmeye yönelik olarak Madrid Konferansı’nın açılışının hemen ardından başladı. Filistin halkı konferanslarda Filistin/Ürdün delegasyonu olarak temsil edildi. Bu durum Şamir’den görece daha yumuşak olan Rabin’in iktidara gelmesiyle söz konusu olan Oslo görüşmelerinde tamamen değişti ve FKÖ Filistin halkının resmi temsilcisi olarak tanındı.

İsrail-Lübnan görüşmeleri 1982’den beri İsrail işgali altında bulunan güney Lübnan’a, İsrail-Suriye görüşmeleri ise Golan Tepeleri’ne odaklanırken İsrail ve Filistinliler arasında yapılan görüşmeler işgal altındaki topraklara özerklik verilmesi sorununu çözmeyi amaçladı. Filistinliler ile İsrail arasındaki beş oturumluk görüşme dizisinde gözle görülür bir sonuç ortaya çıkmadı. İsrail işgal altındaki topraklarda Filistinlilere kısıtlı bir özerklik vermekten yanayken Filistinliler bağımsız bir devlete varabilecek daha geniş bir özerklikten yanaydılar. Ayrıca Filistinliler kurulacak olan Filistin devletinin başkenti olarak Doğu Kudüs’ü gösteriyorlardı.

Görüşmelerin askıya alınması dünya kamuoyunda hayal kırıklığı yaratsa da Filistin için barış bir zorunluluktur. Madrid Konferansları boyunca Şamir işgal altındaki topraklardaki Yahudi yerleşimlerinin sayısını ABD’nin itirazlarına rağmen arttırdı (Cleveland, 2000: 485). 1992’de Şamir’in yerine gelen ve “toprak karşılığı barış” ilkesini kabul eden Rabin’le beraber İsrail de ekonomik açıdan zorunlu gördüğü barış sürecine başlamanın koşullarını tam anlamıyla yaratma fırsatı buldu. Dolayısıyla Madrid Konferansları’yla yumuşamaya başlayan İsrail-Filistin ilişkileri Rabin’in iktidarıyla ve artan ABD baskısıyla yedi yıl sürecek olan barış sürecine doğru evrilmeye başladı. Ocak 1993’te Oslo’da İsrail ve Filistin arasında gizli görüşmelerin başlamasıyla, işgal altındaki topraklarda kontrolü sağlayacak tek kurumun FKÖ olduğunu gören İsrail devrim niteliğinde bir değişiklik yaparak FKÖ’yü resmen tanımaya giden sürecin önünü açtı.

II. OSLO SÜRECİ: YEDİ YILLIK “BARIŞ”

A. İlkeler Bildirgesi (Oslo I Anlaşmaları)⁷

İsrail ile Filistinliler arasındaki barış görüşmeleri 1980’lerin tarihsel mirası üzerine şekillendi. İsrail’de ılımlı kanat sayılabilecek Rabin’in 1992 yılında iktidara gelmesi bu süreci kolaylaştırdı. Rabin’le birlikte İsrail politikasının “barış için toprak” ilkesi temelinde belirlenir hale gelmesiyle Filistin halkının meşru temsilcisi kabul edilen FKÖ’yle görüşmeler başlatıldı. Ayrıca İsrail Filistin direnişinde kutuplaşmalar yaşanması ve İslami hareketlerin de direnişte etkili olmaya başlamasıyla, İsrail işgal altındaki topraklardaki durumu ya da Birinci İntifada ile oluşan ayaklanma ortamını kontrol altına alabilecek tek kurum olarak FKÖ’yü gördü.

Taraflar 13 Eylül 1993’te İlkeler Bildirgesi’ni imzalamadan önce 9 Eylül’de mektup teatisi ile birbirlerini tanıdılar. Arafat’ın Rabin’e mektubunun odaklandığı eksen şu şekildeydi: “FKÖ İsrail devletinin barış ve güvenlik içinde var olma hakkını tanır; FKÖ...tüm FKÖ unsurlarının ve personelinin uysallıklarını garantilemek, şiddeti önlemek, asilerini disipline etmek amacıyla sorumluluğu üzerine alacaktır” (Aras, 1997: 107). Bu mektupta Arafat Filistin devletinden ya da olası sınırlardan hiç bahsetmemiş, o güne kadar İsrail’e yaşama hakkı dahi vermeyen politikadan vazgeçerek üstü kapalı olsa da 242 ve 338 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarını kabul etmiş oluyordu. Bununla birlikte Arafat şiddeti önleyeceğini dile getirerek İsrail’in Filistin topraklarındaki varlığını kabul etmeyen HAMAS’ın “terör” eylemlerini engelleme görevini üzerine almış bulunuyordu.

Rabin’in mektubu ise Arafat’a değil, tarafları bir araya getirme görevini üstlenmiş olan Norveç bakanına hitaben yazılmıştı: “FKÖ’nün taahhütleri ışığında... İsrail hükümeti FKÖ’yü Filistin halkının temsilcisi olarak kabul eder”(Achcar, 2004: 301). Dolayısıyla İsrail, Filistin halkının haklarını değil, sadece Filistinlileri anlaşma masasında temsil edecek bir örgütü tanımıştı. Ayrıca Rabin, Arafat’tan farklı olarak, FKÖ’yü şartlı olarak tanıyordu; FKÖ şiddet eylemlerini engellemek gibi çeşitli taahhütlerde bulunmalıydı. Nitekim, İsrail’in bu anlayışı bütün barış süreci boyunca devam etti.

13 Eylül 1993’te Arafat ve Rabin tarafından imzalanan İlkeler Bildirgesi dünya kamuoyu tarafından çatışmanın tarihinde bir dönüm noktası

⁷ İlkeler Bildirgesi’nin metni için şu kaynaktan yararlanılmıştır: “JMCC Occasional Document Series, Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements,” [http:// www.palestinefact.org/pf/1991to_now_oslo_accords_php_17k](http://www.palestinefact.org/pf/1991to_now_oslo_accords_php_17k), 15.05.2009.

olarak algılandı. İlkeler Bildirgesi'yle başlayan barış sürecinin 242 ve 338 sayılı kararlar temelinde devam edeceği iki tarafça da kabul edilmişti. Bildirge İsrail'in FKÖ'yü tanınmasını, İsrail ordusunun Gazze ve Batı Şeria'nın bir bölümü olan Eriha'dan çekilmesini, beş yıl sürecek görüşmelerin sonucunda bağımsız bir Filistin devletinin kurulacağını ama bu süreçte İsrail'in aşamalı olarak çekildiği bölgelerin denetim yetkisine sahip olacak Filistin Geçici Yönetimi'nin oluşturulmasını öngörüyordu. Bildirge, FKÖ'nün İsrail devletini tanımaya ve "terörizm"i sonlandıracağına söz vermesine karşılık İsrail askerlerinin beş yıllık geçici bir süre zarfında belirlenecek başka bölgelerden de çekilmesini karara bağlıyordu. Bu beş yıllık geçici sürenin ardından bağımsız bir Filistin devletini kuran nihai anlaşma imzalanacaktı. Fakat İlkeler Bildirgesi'nin yargılama yetkisini konu alan 4. maddesi, seçimle işbaşına gelecek olan Filistin Konseyi'nin nihai statü görüşmelerine ertelenen konuların dışındaki alanlarda yetkili olacağını belirtiyordu. Nitekim, geçiş aşaması ve nihai statü görüşmeleri başlıklı 5. maddenin 2. fıkrası ertelenen konuları saymaktaydı: Kudüs, mülteciler, yerleşimciler, güvenlik düzenlemeleri, sınırlar, diğer ülkelerle ilişkiler. Dolayısıyla Kudüs, mülteciler, sınırlar, Yahudi yerleşimciler gibi uzlaşmazlığın temelini oluşturan sorunlar nihai çözüm hakkındaki pazarlıklara ertelenmişti. Bu konuların görüşülmesinin ertelenmesi aslında suni bir barış sürecine yol açtı. Çünkü bu konular ne zaman gündeme gelse iki tarafın da taviz vermeyeceği açıktı.

Bu anlaşmada Yahudi yerleşim bölgelerinin durdurulmasına dair hiçbir hüküm yoktu. Nihai statü konusu olarak belirlenen o yüzden de ele alınmayan Yahudi yerleşimciler konusu barış sürecinin çökmesinde en etkili nedenlerden biri oldu. İsrail anlaşmanın öngördüğü bölgelerden geri çekilişini gerçekleştirirken yerleşimlerin inşasını durdurmadı; geri çekildiği bölgelerin etrafında kalan alanlara kurulan yerleşim bölgeleri nedeniyle de kurulacak bağımsız bir Filistin devletinin toprak bütünlüğünün sağlanmasını engelledi. Devleti oluşturan en temel unsur olan toprak faktörü Filistin açısından bütünlüklü bir yapı arz edemedi. En şaşırtıcı olan Bildirge'de İsraililerin Filistin topraklarındaki yasa dışı varlığını betimlemek için kullanılacak tek kesin ve meşru terim olan "işgal" sözcüğüne hiç yer verilmemesi; işgal gerçeğinin metnin hiç bir yerinde tanınmamış ve yasa dışı yerleşimlerden hiç söz edilmemiş olmasıydı (Bishara, 2003: 53).

İlkeler Bildirgesi'nin 8. maddesi uyarınca İsrail, İsraililerin yaşadıkları yerlerdeki iç güvenliği korumak için savunma sorumluluklarını kullanmaya devam edecekti. Dolayısıyla İsrail, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde bir Filistin polisine izin vermesine rağmen bu bölgelere müdahale hakkını elde etmiş oluyordu. Nitekim, yedi yıl boyunca yerleşimlerin sayısını arttırarak bunu sürdürmeye devam etti. İşgal altındaki topraklardaki yerleşimlerin kapatılması

İsrail için Filistin yönetiminin egemenliğine karışmayacağı anlamına geldiğinden, İsrail bu duruma hiç yanaşmadı. Bu ve diğer anlaşmalarda İsrail'in güvenliğini dile getirerek, her defasında Filistin yönetiminin egemenliğini böldü.

İlkeler Bildirgesi'nde İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'nın işgal edilmiş topraklarının yüzde 90'ından çekilmesi öngörüldüğü halde, barış sürecinin başlangıcından üç yıl sonra İsrail bu toprakların sadece yüzde 3'ünden (o da ayrı ayrı yerlerden) birliklerini çekmişti (Bishara, 2003: 54). Bildirgenin 6. maddesine göre, bu çekilmelerin ardından yapılacak olan yetki devri eğitim, kültür, sağlık, sosyal refah, doğrudan vergilendirme ve turizm gibi konularla sınırlı tutulmuştu. Yine Bildirge'nin 4. maddesine göre, Filistinlilerin kuracakları meclisin yargı yetkisi nihai statü konularının dışındakilerle sınırlandırılmıştı. Dolayısıyla kurulacak meclis bağımsız bir devlet için gerekli olan en temel haklardan yoksundu; yetkileri adeta bölünmüştü. Güvenlik söylemiyle İsrail bölgeler arası geçişi denetleyebildi. Barış süreci öncesinde Doğu Kudüs'e istediği zaman girip çıkabilen Filistinliler, barış süreciyle beraber, birbirlerinin yaşadıkları bölgelere İsrail'in izni olmaksızın geçememeye başladılar. Bu 1990 sonrasında İsrail'in Filistin bölgesiyle olan ekonomik bağlarını koparma politikasına uygun bir tutumdu.

B. Paris Protokolü

İlkeler Bildirgesi'nin ardından Nisan 1994'te imzalanan Paris Protokolü ekonomik ilişkileri kapsıyordu. Protokole göre, "her iki taraf da kendi bölgesindeki işçi hareketliliğinin boyutunu ve koşullarını zaman zaman belirleyebilme hakkını kullanarak birbirleri arasındaki işçi hareketliliğinin normal seyrini düzenleyebilirdi."⁸ Hiç bir İsraili Arap sektöründe çalışmak istemediği için Filistin yönetimi açısından hiçbir anlam taşımayan bu ifade, İsrail kendi kriterleri ve yöntemlerini kullanarak Filistinli işçilerin ülkesine girişini kısıtlama konusunda yasal bir hak kazanmış oldu (Roy, 2002a: 151). Böylece İsrail'in izni olmadan Gazze ve Batı Şeria'dan hiçbir ürün ve işçi dışarı çıkamayacaktı. İsrail 1967 işgaliyle Filistin iş gücüne bağımlı hale gelmişti ama barış süreciyle kendisini bu ucuz iş gücünden koparıyordu.

Paris Protokolü uyarınca, İsrail sınırları denetim hakkını da aldığından Filistin ticareti tam anlamıyla İsrail eliyle gerçekleştirilir oldu. Oysa Filistin

⁸ Oslo süreci boyunca İsrail ve Filistin arasında imzalanan anlaşmaların metinleri için şu kaynaktan yararlanılmıştır: <http://www.jmcc.org/research/series/index.htm>, 15.05.2009.

gibi küçük çaplı bir ekonomi için ticaret çok önemli bir unsurdu (Roy, 2002a: 152). Protokol Filistinlilerin Arap dünyasıyla ticaret yapmasına izin verse de mallar bir dizi kısıtlamaya dâhil olduğu için bir anlam ifade etmemekteydi. Dönemin Filistin Ticaret Bakanı Mahir el-Masri “İlkeler Bildirgesi’ni takip eden ekonomik anlaşmaların hepsi tehlikelidir ve Filistin ekonomisi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir” ve “İsrail Filistin’in diğer Arap ülkeleriyle ticaret yapmasını sınırlandırdığından, İsrail kendi yöntemlerini Filistin’e dayatıyor” diyordu.⁹

Paris Protokolü, İsrail’e, Filistin Yönetimi tarafından sunulan her tür gelişim planını veto yetkisi tanıyordu; bu da İsrail’in gelişimine ilişkin mali politikalarının ve İsrail tarafından belirlenecek olan kur oranlarının Filistin ekonomisinde başat bir rol oynayacağı anlamına geliyordu (Pappe, 2007: 396).

C. Gazze-Eriha (Kahire) Anlaşması¹⁰

İlkeler Bildirgesi’nde öngörüldüğü üzere, İsrail’in Gazze ve Eriha’dan çekilişini gerçekleştirmek amacıyla İsrail devleti ve FKÖ arasında Mayıs 1994’te Gazze-Eriha anlaşması imzalandı. Anlaşma’nın 2. maddesine göre, İsrail üç hafta içerisinde Gazze’den ve Eriha’dan çekilmesini tamamlayacaktı. Fakat 2. maddede atf yapılan ekte İsrail’in çekildiği yerlerdeki yetkilerini Filistin Yönetimi’ne devredeceği belirtilmekle birlikte, bu yetki devrinin Yahudi yerleşim bölgelerini kapsamayacağını altı çiziliyordu. Dolayısıyla ekte belirtildiği gibi, bu anlaşma statükoyu koruyor, Filistinlilerin işgal altındaki topraklarda anlaşma öncesine oranla daha fazla kontrol hakkına sahip olmalarına izin vermiyordu (Shehadeh, 1994: 21).

Anlaşmanın 5. maddesinde, Filistin yönetiminin bölgesel yargılama yetkisinin Gazze ve Eriha topraklarını kapsayacağı ama ardından da bunun dış ilişkileri, iç güvenliği ve yerleşimcilerin kamu düzenini sağlamayı içermeyeceği belirtilmişti. Ayrıca Filistin Yönetimi anlaşma uyarınca İsrailileri yargılama yetkisinden mahrumdu. Filistin devletini oluşturmayı amaçlayan bu süreç boyunca İsrail çekildiği topraklarda iki ayrı hukuk düzeni kurarak bölgenin bütünleşmesini ve Filistin yönetiminin egemen ve bağımsız bir Filistin devletinin idari yapılanmaya gitmesini engelliyordu.

9 PECDAR INFO, No.8 (June 1997), s. 4-5, aktaran (Samara, 2000: 23).

10 “Agreement on the Gaza Strip and the Jericho Area,” <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace%20Process/Guide%20to%20the%20Peace%20Process/Agreement%20on%20Gaza%20Strip%20and%20Jericho%20Area>.

Bu anlaşmanın 8. maddesinde, İlkeler Bildirgesi'nde olduğu gibi, İsrail'in Filistin topraklarında ve yerleşim yerlerinde yaşayan İsrailliler için güvenlik sorumluluklarını elinde bulundurması karara bağlanmıştı. Aynı madde Filistin yönetiminin Batı Şeria ve Eriha'daki güvenliğini sağlayabilmek için güçlü bir polis gücü oluşturmasına izin verse de İsrail'i bu bölgelerden sorumlu kılarak Filistinlilerin egemenlik alanını sınırlıyordu. Diğer yandan İsrail, Filistinliler için Gazze Şeridi ve Eriha arasındaki güvenli geçişi garanti altına alacaktı.

Anlaşma, Paris Protokolü ile üzerinde uzlaşılan ekonomik konuları da ekte teyit etmişti. Ekte ithalat-ihracat politikaları, para politikası, vergilerin toplanması ve iş gücü piyasası ile ilgili düzenlemeler vardı. Filistin ekonomisi uzmanı Yusuf Sayıgh'e göre, Paris Protokolü ve Gazze-Eriha Anlaşması Oslo sürecinin genel çerçevesini somut ayrıntılara dönüştürerek Filistinlilerin ekonomileri üzerinde karar verme yetkisini daha da sınırlamıştı.¹¹

Kahire Anlaşması'nın imzalanmasından sonra İsrail, Filistin bölgelerinin çevresinden dolaşan bir yol ağı inşa ederek kendi toprakları ile yerleşimler arasındaki bağları güçlendirmeye başladı (Bishara, 2003: 105). Nitekim, Filistin bölgeleri arasındaki geçiş hakkını kontrol etme yetkisi 1990'lar boyunca İsrail'in elinde kaldı; bu durum Filistin topraklarında Filistinlilerin egemenliklerinin İsrail tarafından bölünmesi anlamına geldi.

D. Oslo II (Taba) Anlaşması ve El-Halil Protokolü

Eylül 1995'te imzalanan Oslo II Anlaşması ile Gazze için yapılan düzenlemeler Batı Şeria'ya doğru genişletildi. Bu anlaşmayla Batı Şeria üç bölgeye bölündü. Anlaşmanın 11. maddesinde yedi Filistin yerleşiminden oluşan A bölgesi Filistin yönetiminin sivil ve askeri kontrolüne, B bölgesi Filistin yönetiminin sivil ancak İsrail'in güvenlik kontrolüne¹² ve C bölgesi tamamen İsrail kontrolüne bırakıldı. İsrail bir bakıma Oslo II Anlaşması ile 1967'de işgal ettiği Batı Şeria'da yasal olarak kontrol hakkı kazandı (Roy, 2002b: 11).

Anlaşmanın karmaşık yapısı nedeniyle özellikle A bölgesindeki şehirler (Nablus, Ramallah, Cenin, Tulkarem, Kalkilya) birbirlerinden yalıtılmış ve şehirlerin birbirleriyle ilişkileri kesilmişti. A ve B bölgeleri tamamen İsrail kontrolü altında bulunan C bölgeleri ile kuşatıldığı için bu alanlar aslında

¹¹ Aktaran: (Aras, 1997: 115).

¹² B bölgesinde her ne kadar Filistinli ve İsrailli polisler devriye geziyor olsalar da bölgenin denetimi esas olarak İsrail'in elindeydi (Said, 2002b: 54).

İsrail'in denetiminde kalmış olmaktadır. Çünkü İsrail bu bölgelerdeki giriş çıkışı denetleme hakkına sahip olmuştur. Anlaşma'yla Filistin kontrolüne bırakılan alanlar artsa da bu bölgeler tamamen İsrail'in yargı yetkisinde olan bölgeler tarafından kantonlara bölünmüş oldu (Roy, 2002b: 11). Anlaşmanın 10. maddesine göre, İsrail askerleri Yahudi yerleşimlerini korumaya ve bölgeler arasındaki geçişi sağlamaya devam edeceklerdir. Bu madde Batı Şeria'da parçalanmış Filistin bölgeleri arasındaki geçişlerin kontrolünü İsrail'e verdiğinden İsrail'in geri çekilmeleri de anlamsız hale gelmiştir. Diğer yandan Gazze ve Eriha İsrail denetimindeki kilometrelerce toprak ile birbirinden ayrılmıştır; her ikisi de otonom Batı Şeria'daki toprakların yüzde biriyle sınırlanan A alanına dâhil edilmiştir (Said, 2002a: 85). Dolayısıyla Oslo sürecinin başından itibaren vurgu yapılan Filistinlilerin özerkliği İsrail'in Batı Şeria'daki yolları, giriş ve çıkışları kontrol etmesiyle yara almıştır. Örneğin Filistinliler için önemli bir şehir olan Ramallah'ın üç tarafı Yahudi yerleşim bölgeleriyle çevrilidir; kelimenin tam manasıyla egemenlik İsrail'in elindedir (Said, 1997: 33).

Anlaşmaların getirdiği bu düzenlemelerle Filistinlilerin nihai anlaşma aşamasına geldiklerinde nasıl bir devlet kuracakları sorusu kritik önem taşımaktadır. İsrail işgal altındaki topraklardan, taahhüt ettiği gibi, çekilseydi bile buralardaki güvenliği sağlama hakkını elinde tutmak isteyeceğinden bu bir anlam ifade etmeyecekti. Zaten anlaşmalar da İsrail'in bu bölgeyi tamamen terk edeceği ibaresini taşıyorlardı; kısmi çekilmeyi öngörüyorlardı. Dolayısıyla anlaşmalar, yapısal olarak bağımsız bir devlete giden süreci oluşturacak özelliklere sahip değillerdi. Özellikle de Oslo II Anlaşması'yla Filistin yönetimine bırakılması kararlaştırılan toprakların bölünmesi ve bu topraklarda ayrı egemenlik alanları ve ayrı hukuk düzenleri yaratılması barış sürecinin niteliği hakkında yeterli bilgiyi vermektedir.

Oslo II ve onu takip eden anlaşmalar işgal altındaki toprakların kantonlara ayrılması politikasına hizmet ettiler. İsrail ayrı ayrı bölgelerden çekilirken ve kimi yetkilerini Filistin Yönetimi'ne devrederken Yahudi yerleşimlerinin inşasına da devam etti. 1996 yılına gelindiğinde yerleşimlerde yaşayan Yahudi nüfus Batı Şeria'da yüzde 48 ve Gazze Şeridi'nde yüzde 62 oranında artış göstermişti (Pappe, 2007: 348). Dolayısıyla Filistin liderliğinin altına imzalarını koydukları "barış" anlaşmaları özerk bir Filistin yaratmaktan çok İsrail'in 1967'den beri işgal ettiği topraklarda yeniden ve farklı bir biçimde yerleşmesine hizmet etti.

Oslo II Anlaşması'nın içinde yer alan Ekonomik Protokol İsrail'in Filistinlilere yönelik ekonomi politikasını belirlemekteydi. Bu protokol ile 1990 öncesinden farklı olarak Filistinli işgücünün serbest dolaşımı mümkün olmayacaktı. Protokole göre, her iki taraf işçi hareketliliğinin sağlanması için

çaba sarf edecekti; ama her bir taraf kendi bölgesinde istediği zaman işçi hareketliliğini kısıtlama yetkisine sahip olacaktı (Farsakh, 2002: 16). Nitekim, 1990'larına başına oranla İsrail'de iş bulan Filistinli işçi sayısında düşüş yaşandı: İsrail'de çalışan Filistinli işçi sayısı 1992 yılında 116.000 iken 1996'ya gelindiğinde bu sayı 28.100'e düşmüştü (Hanieh, 2002). Fakat bu düşüşe rağmen Filistinliler İsrail'e ucuz işgücü sağlamaya devam ettiler. Barış süreci boyunca Gazze'de ve Batı Şeria'da artış gösteren Yahudi yerleşim bölgelerinin inşasında Filistinli işçilerden yararlandı (Farsakh, 2002: 18)

A bölgesinde yer alan ve yaklaşık dört yüz Yahudi'nin yaşadığı El-Halil'e ilişkin İsrail askerlerinin çekilmesi ise 15 Ocak 1997'de El-Halil Protokolü ile belirlendi. Bu protokole göre El-Halil H1 ve H2 alanlarına bölündü. İlginç bir biçimde, önce bölgelere ayrılan Batı Şeria'nın içindeki El-Halil bölgesi de yeniden bölünmeye tabi tutuldu. Protokol, H1 bölgesini Filistin yönetimine, dört yüz Yahudi yerleşimci ile kırk bin Filistinlinin yaşadığı H2 bölgesini İsrail'in denetimine bırakıldı. El-Halil Protokolü İsraililerin bölgedeki emniyeti sağlama yetkisini bütünüyle ellerinde tutmalarına, tüm El-Halil vatandaşlarını gözaltına alma, tutuklama, sorgulama, yargılama ve hapsedme yetkilerine sahip olmalarına izin veriyordu (Pacheco, 2002: 322). Dolayısıyla Protokol, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki de facto egemenliğini değiştirme konusunda hiçbir yenilik getirmemekteydi (Said, 1997: 31).

Rabin'in Kasım 1995'te aşırı sağcı Yigal Amir tarafından öldürülmesinden sonra Şimon Peres başbakan oldu. Fakat 1996 yılındaki İsrail seçimlerini, Oslo Anlaşmaları'na karşı çıkan Benyamin Netanyahu kazandı ve eş zamanlı olarak iki tarafa da belli yükümlülükler getiren bir prensip olarak Oslo'da ortaya konan "barış için toprak" vaadi yerini "güvenlik sağlandığı oranda toprak" tezine bıraktı (Ayman, 2009: 49). Netanyahu iktidarıyla yara alan barış görüşmeleri 1997 sonrasında İsrail'in çekilme kararlarına uymaması ve Filistinlilerin her geçen gün durumlarının kötüye gitmesiyle tıkanmaya başladı. Netanyahu yeni yerleşim bölgelerinin inşasını başlatarak kendi kamuoyunu memnun etme amacındaydı. İsrail Kudüs'teki Harem-ül Şerif'in altının arkeolojik kalıntılar bulma bahanesiyle kazılmasına izin verince şiddet eylemleri yeniden arttı. İntifada boyutuna ulaşmasa da kısa sürede yükselen tepkiler çatışmalara dönüştü. Ancak Netanyahu seçildikten on sekiz ay sonra Clinton'un baskısıyla FKÖ lideri Arafat ile bir araya geldi ve Batı Şeria'dan çekilmenin hızlandırılmasını öngören Wye River Memorandumu'nu imzaladı.

E. Wye River ve Şarm el Şeyh Memorandumu

Wye River Memorandumu İsrail birliklerinin Batı Şeria'nın yüzde 13'ünden daha çekilmesini, Filistin'in İsrail'in güvenliğine ilişkin taahhütlerini içeriyordu. Wye River Memorandumu'na göre (Çubukçu, 2002: 87):

1. Filistin yönetimi terörizme karşı tolerans göstermeyecektir. Filistin yönetimi terörist hareketleri yasaklayacak ve yasadışı olarak silah bulunduranların ellerindeki silahlar toplanacaktır.

2. On üç gün içinde ulusal sınırların çizilmesi için gerekli görüşmeler başlatılacak, Filistinli mültecilerin geri dönüş hakları ve Kudüs'ün gelecekteki statüsü konuları aynı zaman içinde ele alınacaktır.

Memorandum'un Filistin yönetiminin terörizme karşı tolerans göstermeyeceği ibaresi, 1996 ve 1997'de Netanyahu'nun sert tutumuyla ortaya çıkan direnişe İslami örgütlerin yön vermeye başlamasına karşılık Filistin yönetimine bu örgütleri baskı altına alma görevini hatırlatmış oluyordu. Diğer yandan İsrail, geri dönüş hakkını kazanan Filistinlilerin İsrail'in demografik yapısını bozacağını düşünmekteydi. Filistinlilerin mültecilerin geri dönüş hakkını savunduğu durumda İsrail de Kudüs'ü gündeme getirecek (çünkü Memorandum'a göre bunlar eş zamanlı olarak ele alınacaktı) ve Filistin yönetimi bu durumu kabul etmeyeceği için ikisinde de taviz vermemiş olacaktı. Bu anlaşma, 1996'da tıkanan barış sürecine tekrar işlerlik kazandırmak yönünde bir adım olmakla birlikte, temel anlaşmazlık noktalarının aşılmasında ve Filistin'in nihai statüsünün belirlenmesinde bir aşama kaydedilemedi.

Mayıs 1999'da İsrail'de yapılan seçimlerde İşçi Partisi'nin yeniden iktidara gelmesi ve Rabin'in "barış için toprak" tezini benimseyen Ehud Barak'ın başbakan olması, temel sorunların aşılması yönündeki umutları arttırdı. ABD'nin girişimleriyle Filistinliler ve İsraililer arasında 4 Eylül 1999'da Şarm el Şeyh'te imzalanan Memorandum'la, İsrail birliklerinin Batı Şeria'dan çekilmesi ve Filistinli tutukluların serbest bırakılması takvime bağlanıp nihai statü görüşmelerine hız verilmesi, 15 Şubat 2000'e kadar bir nihai barış anlaşması taslağının imzalanması ve 13 Eylül 2000'de de nihai barış anlaşmasının sonuçlandırılması konusunda görüş birliğine varılmasına rağmen nihai statü görüşmelerine bir türlü hız kazandırılmadı.

Şarm el Şeyh Memorandumu'nun ardından, önce Oslo'da sonrasında Ramallah'ta görüşen taraflar barış sürecinin başlangıcından beri görüşülmeleri ertelenen dört konu üzerinde anlaşamadılar: Yahudi yerleşimciler, Filistinli mülteciler, Kudüs'ün statüsü ve Filistin devletinin tüzel kişiliği.

III. 21. YÜZYILDA YENİDEN SAVAŞ

Filistin-İsrail barış görüşmeleriyle başlayan süreç 2000’li yıllarda yeniden çatışmaya dönüştü. Anlaşmalar İsrail’in işgal bölgelerinden çekilmesi yerine, varlığını bu topraklar üzerinde tamamen kurması durumunu yarattığından yedi yıl boyunca yapay bir biçimde dondurulmuş olan çatışmalar Filistin halkının 2000’de ayaklanmasıyla tekrar gündeme geldi. İkinci İntifada’dan önce barış sürecindeki en büyük anlaşmazlıkların su yüzüne çıktığı Camp David görüşmeleri sürecin çöküşünü hazırlayan koşulları yaratan son zirve oldu.

A. Camp David Zirvesi ve Oslo Sürecinin Çöküşü

İkinci İntifada’dan hemen önce gerçekleşen Camp David Zirvesi Oslo sürecinin sonu oldu. Daha önceki anlaşmalarda öngörüldüğü üzere, taraflar nihai statü konularında uzlaşmaya varıp sonuç için harekete geçeceklerdi. 11–14 Temmuz 2000 tarihleri arasında ABD Başkanı Clinton’un arabuluculuğuyla yapılan İkinci Camp David görüşmelerinde, Şarm el Şeyh Memorandumu ile öngörülen nihai anlaşmanın 13 Eylül 2000’de imzalanması gerektiği koşuluna uyacak sonuçlar elde edilemedi.

Camp David’de barış süreci boyunca göz ardı edilen temel anlaşmazlık noktaları ele alındı. Barış süreci boyunca aslında başlangıçta tarafların tutumlarının belli olduğu Filistin devletinin geleceği, mülteciler, Yahudi yerleşimciler ve Kudüs’ün statüsü gibi konuların görüşülmesi ertelenmişti. Zirvede tarafların bu konularda bir uzlaşmaya varamaması üzerine Oslo süreci yara almaya, İkinci İntifada ile beraber de sonlanmaya yüz tuttu. ABD ve Avrupa basını ise, Camp David’deki başarısızlığı Filistinlilerin sırtlarına yüklediler. Camp David görüşmeleri başlamadan önce Barak ve Clinton birlikte hareket edecekleri ve eğer görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanırsa bundan İsrail’in sorumlu tutulmayacağı konusunda anlaşmışlardı (Kimmerling, 2003: 135). Nitekim, barış görüşmelerinin başarısızlığa uğramasının nedeni olarak Filistinlilerin uzlaşmaz tavrı gösterildi: İsrail’in Doğu Kudüs’ün bir kısmıyla Batı Şeria’nın yüzde 90’ından çekilme teklifine rağmen Filistinlilerin uzlaşmaya yanaşmadıkları vurgulandı. Oysa Tanya Reinhart İsrail’in en büyük gazetesi Yediot Ahranot’ta çıkan “Camp David Aldatmacası” başlıklı makalesinde, Filistinlilere Batı Şeria’nın yüzde 50’sinin, o da ayrı kantonlar halinde önerildiğini; yüzde 10’unun İsrail topraklarına katılacağını ve kalan yüzde 40’lık bölümünün de siyasal dilde İsrail denetiminin sürmesi anlamına

gelecek biçimde “ileri tarihlerde müzakere edilme”ye bırakılacağını yazmıştır.¹³

Filistin devletinin geleceği konusunda, İsrail bu devletin askeri gücünün bulunmamasını önerirken Filistinliler tam egemen bir devlet kurmakta ısrar ettiler. Zaten barış süreci boyunca, her ne kadar sürekli olarak bağımsız bir Filistin devleti kurma amacı dile getirildiyse de, çalışma boyunca da gösterilmeye çalışıldığı gibi, anlaşmalar yapıları gereği Filistinlilerin savunduğu gibi tam bağımsız bir devlete varacak koşulları hazırlamaktan uzak olmuşlardı. Barış süreci beş yıllık geçici bir dönemin ardından bağımsız bir Filistin devletinin kurulacağına göndermede bulunurken imzalanan anlaşmalar hep İsrail askeri birliklerinin işgal bölgelerinden çekilişini konu aldı; İsrail’e böyle bir devletin kuruluşunu engellediği taktirde herhangi bir yaptırım gündeme getirmedi. İsrail, süreç boyunca, bağımsız bir Filistin devletine gidecek koşulları yaratmaktan çok Batı Şeria ve Gazze’deki toprak bütünlüğünü yok ederek bu bölgelerde “kantonlara ayırma politikası” izlemişti.

Mülteciler konusunda, İsrail 1948 yılında yerlerinden edilen Filistinlilerin geri dönüş hakkını kabul etmedi. İsrail buna Yahudi nüfusunun homojenliğinin ve İsrail devletinin demografik yapısının bozulacağı gerekçesiyle karşı çıktı. Zaten İsraililere göre, FKÖ görüşmelerin zeminini 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararın olmasını onaylayarak geri dönüş ilkesinden vazgeçmişti (Bishara, 2003: 76). Çünkü karar İsrail’in 1967 Savaşı öncesindeki sınırlarını meşru olarak kabul ediyordu. İsrail’e göre, geri dönüş hakkını tanıyan karar 194 sayılı BM Genel Kurul kararıydı; 242 sayılı karar ise mülteciler konusuna değinmiyordu. Aslında İsrail FKÖ’nün 242 sayılı kararı kabul ederek geri dönüş hakkından vazgeçtiğini dile getirirken bu kararın temeli olan İsrail’in 1967 sınırlarına çekilmesi gerektiği unsurunu göz ardı ediyordu. Çünkü İsrail barış süreci boyunca gerçek anlamda hiç bir zaman 1967 sınırlarına çekilmedi, zaten anlaşmaların da bunu sağlamaya yönelik oldukları şüpheliydi. Dolayısıyla zirvede bu konuda bir uzlaşmaya varılamadı.

En önemli anlaşmazlık noktası, belki de, Kudüs’ün statüsüne ilişkin oldu. 1948 Savaşı’nın ardından Kudüs fiilen bölünmüştü. Batı kesimi İsrail’in ve doğu kesimi de Ürdün’ün denetiminde kalmıştı. 1967’de İsrail’in Doğu Kudüs’ü işgal etmesiyle her iki taraf için de kutsal sayılan şehir üzerindeki anlaşmazlık ve İsrail’in Doğu Kudüs’teki egemenliğinden vazgeçmeyişi tartışmaların odak noktasını oluşturdu. Barış süreci boyunca yapılan görüşmelerde Kudüs söz konusu edilmedi. Aslında Kudüs ne zaman gündeme gelse konunun anlaşmazlık doğuracağı ortadaydı. Filistinliler için Doğu Kudüs,

13 Aktaran: (Said, 2002b: 47). Ayrıca bkz: (Hammami/Tamari, 2001: 8).

kurulacak Filistin devletinin başkenti olması gereken kutsal bir şehirdi. Tarafların taleplerini yumuşatmada en çok zorluk çekecekleri bu konuda bir uzlaşmaya varılamadı. Camp David'de Barak Doğu Kudüs'ün bir bölümünü Filistinlilere bırakmayı önerdi; fakat Harem ül Şerif'in kontrolü İsrail'de kalacaktı. Arafat Doğu Kudüs'ün tamamının Filistin'de kalması gerektiğini dile getiriyordu. (Hammami/Tamari, 2001: 8-9).

Diğer bir anlaşmazlık noktası ise Yahudi yerleşimcilere dairdi. Filistinliler Batı Şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşim birimlerinin boşaltılmasını talep ederken İsrail buralardaki yerleşim faaliyetlerine son vermemekte ve var olanları da boşaltmamakta ısrar ediyordu. Ayrıca İsrail işgal altındaki topraklardaki yerleşimler arasında ulaşım koridorları kurarak, Oslo düzenlemeleri temelinde, bu bölgeye müdahale hakkını elde etmişti. Bu yollar sayesinde Filistin İsrail çevre yollarıyla tamamen bölünmüş oluyordu. Barak işgal altındaki topraklardaki tek bir yerleşimin bile dağıtılmasını kabul etmedi; eğer bazı yerleşimlerin Filistin egemenliği altına girmesi gerekiyorsa, buralara İsrail açısından kabul edilebilir güvenlik düzenlemeleri getirilecekti; bu güvenlik önlemlerinin başında da yerleşimlere giren tüm yolların denetimi gerekiyordu (Bishara, 2003: 106). Bu talepler İsrail'in barış süreci boyunca güttüğü politikanın devamı niteliğindedir. Zaten İsrail yedi yıl boyunca yerleşim kaldırılmasına ya da durdurulmasına dair hiçbir yaptırımla karşılaşmamıştı; buralardaki varlığıyla Filistin'i denetleyebilme imkanını elden bırakmıyordu.

Nihai statü anlaşmasının 13 Eylül 2000'de imzalanabilmesi için öngörüldüğü üzere Camp David'de bir araya gelen taraflar, süreç boyunca göz ardı edilen ve bu şekilde Oslo barışının yaşamasına olanak veren bu temel anlaşmazlık noktalarında uzlaşmaya varamadılar. Bu zirvenin ardından taraflar yeniden bir araya geldilerse de El Aksa İntifadası ve devamındaki gelişmelerle barış sürecinin çöküşü kaçınılmaz oldu.

B. İkinci İntifada

28 Eylül 2000'de İsrail muhalefet lideri ve bir muhafazakar olarak tanınan Ariel Şaron Kudüs'teki El-Aksa Camii'ni ziyaret ederek provakasyon yarattı. Filistinliler açısından büyük önem taşıyan bu mekanda İsrailli liderlerden birinin gövde gösterisinde bulunması, barış sürecinin yara aldığı bir dönemde, Filistinlilerin işgale karşı ayaklanmalarının koşullarını yarattı. Oysa bu ziyaret İkinci İntifada'nın başlamasının görünürdeki nedenlerinden biriydi. Ayaklanmayı başlatan ise, yedi yıllık barış süreci boyunca Filistinlilerin ekonomik ve toplumsal yaşamlarında herhangi bir iyileşmenin ortaya çıkmaması, aksine daha da kötüleşmesiydi. Filistinliler için İkinci İntifada

Oslo'nun yapısal ve prosedürle ilgili başarısızlıklarına karşı verilmiş genel bir cevap olmakla birlikte, İsrail'in Filistinlilerin daha fazla ve kabul edilemez tavizlerde bulunmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği şiddet eylemlerine karşı da verilmiş bir tepkiydi (Rabbani, 2002: 135). İkinci İntifada'yla Filistinliler uzun süreli taleplerini dile getirdiler ki bunlar da işgalin sona erdirilmesi ve bağımsız bir devlet kurulmasıydı. Filistinliler barış süreci boyunca yaratılan duruma karşı ayaklandılar; çünkü bekledikleri gibi bir bağımsız devletin söz konusu olmadığı Camp David Zirvesi'nde de görülmüştü.

1987'deki İntifada sırasında Filistin yönetiminin varlığından kaynaklanan sorunlar yoktu. Birinci İntifada'ya yön veren büyük ölçüde FKÖ olmuştu. Ama 2000 İntifadası'nın ilk yıllarında, Filistin polisi ile İsrail ordusu arasındaki çatışmalar bir "güvenlik işbirliği" yaratma çabalarını sona erdirdi (Andoni, 2002: 350). Oslo süreci boyunca İsrail Filistinliler üzerindeki kontrolünü FKÖ aracılığıyla sağlamıştı. Ancak İntifada koşullarında FKÖ bu görevi yerine getir(e)meyeceğinden İsrail coğrafi ayrılma koşullarını yaratmaya başladı. Aslında Filistin yönetimi ilk başlarda İntifada'yı yönetmemiş; ama ses de çıkarmamıştı. Bu tavır İsrail'in yine de tepkisini çekti ve Arafat "terörist"leri kontrol etmemek ve hatta teşvik etmekle suçlandı (Çubukçu, 2002: 93). Arafat ve FKÖ'ye karşı Birinci İntifada sırasında doğan HAMAS, 2000 yılındaki ayaklanmayı yönlendirir hale geldi. HAMAS'ın amacı İsrail'in 1967 sınırlarına çekilmesini sağlamak, Batı Şeria ve Gazze'de bir Filistin devleti kurmak ve mülteciler sorununa çözüm bulmaktır (Roy, 2003: 14). Barış süreci boyunca istediklerini elde edemeyen Filistinliler bu başarısızlığı FKÖ'ye atfettikleri için HAMAS'ın yönlendirmesi temelinde ayaklandılar. FKÖ ise, HAMAS'ın gittikçe popüleritesinin arttığı ortamda, kimi zaman İsrail'le görüşmelere devam ederek kimi zaman da İntifada'ya destek vererek dengeli bir politika izlemeye çalıştı. Ancak FKÖ'nün İsrail'in güvenliği sağlama misyonunu yerine getir(e)mediği ortaya çıkınca İsrail şiddeti arttırma yoluna gitti.

Dünya kamuoyu tarafından İkinci İntifada'nın algılanışı ilkinden farklı oldu. Batı dünyası 1987 yılında İntifada'nın ortaya çıkmasının ardından Filistin sorununu barışçı bir şekilde çözülmesi gereken bir problem olarak algılamak, 2000'de Filistinliler barışa yüz çeviren bir halk olarak görüldü ya da medya aracılığıyla tüm dünyaya öyle gösterildi. Dünya kamuoyunda barışı bozan ve tekrar şiddete başvuran bir halk olarak algılanan Filistinliler aslında tam da barışın hiçbir zaman adil bir barışın hiç bir zaman yerleştirilememiş olmamasına karşı ayaklanıyorlardı.

İkinci İntifada'nın patlak vermesinin ardından Şaron'un iktidara gelmesiyle Orta Doğu barış süreci tamamen değişti. 2000 yılından sonra Filistin-İsrail sorunu uzlaşmadan, düşük yoğunluklu çatışmaya ardından da şiddetin giderek arttığı bir sürece girdi.

C. Oslo Süreci Sonrası Filistin ve İsrail Ekonomilerinin Durumu

El-Aksa İntifadası barış görüşmelerinin yolunda gittiği, iki tarafın taleplerinin de göz önünde bulundurulduğu bir durumda doğmadı. Aksine sürekli işgal ve bu işgalin Filistinliler üzerindeki olumsuz ekonomik ve toplumsal etkilerinden dolayı ortaya çıktı. Nitekim, barış sürecinin etkileri en iyi Filistin ekonomisinin zayıflamasında ve bunun sonucu olarak Filistin halkının yoksullaşmasında görülebilir (Roy, 2002a: 142). 1993'teki Oslo Anlaşmaları'nın ardından İsrail'in yeni göç eden yabancı işçileri tercih etmesiyle, Filistinlilerin toplam geliri üçte bir oranında düştü; Batı Şeria ve Gazze'deki üç milyonluk Filistinli nüfusun yarısı yoksulluk sınırının altında yaşamaya başladı (Civelek/Çevikarslan/Demirer, 2002: 45). Oslo süreci, Filistin yönetiminin tam ya da kısmi denetiminin bulunduğu topraklarda iki yüz yirmi yedi adacık (ya da anklav) yaratarak Filistin bölgesinde bütünlüklü bir ekonomik yapının doğmasının önüne geçti. İsrail bu adacıklar arasındaki giriş çıkışları denetleyerek Filistin bölgelerinin birbirleriyle ve bölge ülkeleriyle ticaret yapmasına engel oldu. Oslo Anlaşmaları'ndan bu yana Filistin iş gücü İsrail emek piyasasından gittikçe dışlandı ve barış sürecinin başından beri İsrail'de çalışmak isteyen Filistinlilerin çalışma izni alması şartı koşuldu; İsrail'de çalışan Filistinlilerin sayısı 1992'de yüz on altı binen, 1996'da yirmi sekiz bin beş yüze düştü (Bishara, 2003: 98). Eylül 2000'den beri seksen bin civarındaki Filistinli İsrail'de ve yerleşimlerdeki işlerini kaybettiler (Hanieh, 2002). Bu da İkinci İntifada'yla beraber tecrit politikasının daha da arttığı anlamına geliyordu. İsrail'in Oslo süreci boyunca imzalanan bir dizi anlaşmayla ama en önemlisi de Paris Protokolü ile Filistin'in işçi ve mal hareketliliğini kısıtlama hakkını kazanması ve bu süreç boyunca tecrit politikası uygulaması Filistin'in ekonomik yapısını şekillendiren unsurlardan biri oldu.

Diğer yandan İkinci İntifada ile birlikte İsrail'den Filistin yönetimine aktarılan vergi gelirlerindeki düşüş Filistin yönetiminin mali krize sürüklenmesine yol açtı. 1995–2000 yılları arasında, Filistin yönetiminin gelirinin % 60'ı İsrail tarafından toplanan doğrudan vergilerden oluşuyordu. Paris Protokolü'ne göre bu para İsrail tarafından toplanır ve Filistin yönetimine transfer edilirdi. Bu da eğer İsrail hükümeti parayı ödemezse Filistin yönetiminin mali krizle yüz yüze geleceği anlamına geliyordu ki İkinci İntifada'dan sonra böyle oldu.

Oslo süreci İsrail ekonomisi için farklı düzlemde seyretti. Arap ülkelerinin İsrail'e uyguladığı ambargonun kaldırılması, İsrail'e yabancı yatırımların gelebilmesi ve İsrail'in yabancı ülkelerde yatırımda bulunabilmesi için gerekli görülen barış süreci meyvelerini verdi. 1995'te İsrail'in yabancı

ülkelerdeki yatırımlarının artış oranı yüzde kırk altıydı (Bishara, 2003: 93). 1980'lerin ortalarında uluslararası –bütün çevre ülkelerde olduğu gibi- kapitalizme eklenme çabalarına hız veren İsrail barış sürecine de çatışmanın yarattığı olumsuz koşulları ortadan kaldırmak için başlamıştı. 1948'den 1980'lerin ortalarına değin İsrail devletinin himayesi altındaki burjuvazi kar maksimizasyonu sağlayabilmek için devlet üzerindeki baskılarını arttırma fırsatı bulduğu bu dönemde (1990'ların başı) İsrail'deki yönetimleri etkileme gücüne kavuştu. Şamir iktidarında bu tam anlamıyla başarısızdıysa da Rabin hükümeti İsrail burjuva sınıfının taleplerine uyumlu bir şekilde barış sürecine tam anlamıyla yön vermeye başladı. Burjuvazinin amacı dış piyasalara açılmaktı; barış sürecinin başlamasıyla Arap ülkelerinin uyguladığı boykot kalkınca İsrail burjuvazisi bu durumdan ekonomik kazançlar sağladı. İsrail devleti içine barış süreci, kendini Filistin iş gücünden koparabilmesi açısından anlam taşıyordu.

Yedi yıllık barış süreci boyunca İsrail ekonomik açıdan birçok avantaj elde ederken, 1967 işgaliyle başlayan Filistin'in İsrail'e ekonomik bağımlılığı daha da arttı. Oslo süreciyle İsrail kendini Filistin iş gücüne olan bağımlılığında kurtarıırken Filistin ekonomisinin İsrail'e olan bağımlılığı daha da arttı. İsrail'in yerel iş gücüne artık gereksinimi kalmadı, işgal topraklarının 1993'ten sonra kapatılması ve dışarıdan Yahudi olmayan göçmen işçilerin getirilmesi bu gereksinimi ortadan kaldırmıştı (Algazy, 23–27). Filistinliler 1990 öncesindeki koşullardan daha kötü durumda yaşamaya başladılar. İsrail uyguladığı tecrit politikasıyla Filistinlileri neredeyse “getto”lara hapsederek herhangi bir ekonomik faaliyette bulunmalarını engelledi. En önemlisi de Filistinlilerin ticaret yapmalarına engeller koyarak zaten bütünlüklü bir ekonomik altyapısı olmayan bölgenin mal ihtiyacını kendine bağladı.

SONUÇ

Barış süreci diğer birçok parametrenin yanında İsrail'deki sınıfsal dönüşümün ve uluslararası kapitalizme eklenme çabasının bir ürünü olarak çıktı. İsrail'de yaşanan bu ekonomik değişim 1990'ların başında uluslararası konjonktürün ve Filistin'deki iç dinamiklerin dönüşümüyle birleşerek yedi yıllık müzakere sürecinin doğuşunu hazırladı. Fakat tarafların eşit olmadığı, İsrail taleplerinin Filistinlilere dayatıldığı ve her anlamda sömürünün devam ettiği bu yıllar, aslında sürecin çöküşünün tohumlarını da içinde barındırıyordu. Nitekim, 1990'ların başında Filistin ile İsrail arasındaki savaş durumunu sonlandıracağı ve İsrail'in işgal altındaki topraklardan çekilerek bağımsız bir Filistin devleti kuracağı düşünülen barış süreci 2000 yılındaki İkinci İntifada ile sona erdi. Barış süreci boyunca imzalanan anlaşmaların içeriğinden de

anlaşılabileceği gibi, bu dönem Filistinlilere bağımsızlık kapılarını aralamaktan ziyade İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki varlığını pekiştirmeye hizmet etti. İsrail işgal altındaki bölgelerin bir kısmından çekilmesine rağmen, Filistinlilerin yaşadığı bölgelere ilişkin "kantonlara ayırma politikası"nı 1990'lar boyunca devam ettirdi. İsrail Batı Şeria ve Gazze'de Filistinlilerin kontrol ettiği şehirlerin etrafındaki Yahudi yerleşimlerinin inşasını sürdürerek Filistin Yönetimi'nin işgal altındaki topraklarda tam anlamıyla bir egemenlik kurmasının yolunu tıkadı.

Barış süreci yedi yıl boyunca bağımsız bir Filistin devleti kurma yolundaki koşulları yaratma iddiasını taşısa da bu koşulları oluşturmaktan ziyade Filistinlileri İsrail'e daha da bağımlı kılacak ekonomik ve siyasal altyapıyı meydana getirdi. Batı Şeria ve Gazze'de kurulması planlanan Filistin devletinin toprakları, barış sürecinin kesintiye uğradığı 2000 yılında bütünlüklü bir yapı arz edemeyecek durumdaydı. Barış sürecinden sürekli yara alan, ekonomik açıdan durumları daha da kötüleşen Filistinliler için yeniden ayaklanma yani El-Aksa İntifadası kaçınılmaz oldu. Dolayısıyla El-Aksa İntifadası'nın Filistinlilerin barışı reddedişi değil, barış sürecinin bir sonucu olduğu ortadır. Son sözü Filistinli şair Mahmud Derviş'e bırakalım: "İntifada özünde sivil bir halk hareketidir. Barış kavramından bir kopuş değildir; ama İsrail'in sömürgeci projesinin, İsraili liderlerin tüm içeriğini boşalttıkları barış süreci kisvesi altında, Batı Şeria ve Gazze'de sürdürülmesinin önüne geçerek bu kavramı ırkçılığın yaralarından kurtarıp gerçek ebeveynlerine, adalet ve özgürlüğe teslim etmeyi hedeflemektedir" (Derviş, 2002: 392).

Kaynakça

- ACHCAR, Gilbert (2004), *Kaynayan Orta Doğu* (İstanbul: İthaki Yayınları) (çev.: Rida Şimşekel).
- "Agreement on the Gaza Strip and the Jericho Area," <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace%20Process/Guide%20to%20the%20Peace%20Process/Agreement%20on%20Gaza%20Strip%20and%20Jericho%20Area>.
- ALGAZY, Gadi (2003), "Filistin'i Hapsetmek İçin Bir Duvar," *Le Monde Diplomatique*, <http://www.kozmopolit.com/eylul03/Diziler/galgazitr.html>.
- ANDONI, Ghassan (2002), "1987 İntifadası ile 2000 İntifadası'nın Karşılaştırmalı Bir İncelemesi," CAREY, Roana (ed.) *Yeni İntifada İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek*, (İstanbul: Everest Yayınları).
- ARAS, Bülent (1997), *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık).
- AYMAN, S. Gülden (2009), "Filistin Çıkması Üzerinde Yeniden Düşünme Gereği," *Akademik Orta Doğu*, 3/2: 41-61.
- BEN-PORAT, A. (1992), "Class Structure in Israel: From Statehood to the 1980s," *The British Journal of Sociology*, 43/2: 225-237.
- BISHARA, Marwan (2003), *Filistin/İsrail: Barış veya Irkçılık* (İstanbul: Kitap Yayınevi) (çev.: Ali Berktaş).

- CİVELEK, Mehmet Ali/Çevikarslan, Salih/DEMİRER, Temel (2002), "Küçük Generallerin İsyanı (Veya Orta Doğu'nun Filistin'i), DEMİRER, Yücel/ÖZBUDUN, Sibel (ed.), *İsyanın Adı Filistin: İntifada Kazanacak!* (Ankara: Ütopya Yayınevi).
- CLEVELAND, William L. (2000), *A History of the Modern Middle East* (London: Westview Press).
- ÇAĞLAYAN, Selin (2004), *İsrail Sözlüğü: Siyonistler, Muhalifler, Tarihçiler, Eylemciler, Yerleşimciler, İsraililer...* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- ÇUBUKÇU, Mete (2002), *Bizim Filistin: Bir Direnişin Tarihçesi* (İstanbul: Metis Yayınları).
- DERVİŞ, Mahmud (2002), "Sondan Başlamamak," DEMİRER, Yücel/ÖZBUDUN, Sibel (ed.), *İsyanın Adı Filistin: İntifada Kazanacak!* (Ankara: Ütopya Yayınevi) (çev.: Sibel Özbudun).
- DIGEORGIO-LUTZ, JoAnn A. (1998), "The PLO and the Peace Process," PELEG, İlan (ed.), *The Middle East Peace Process* (USA: State of University of New York Press).
- FARSAKH, Leila (2002), "Palestinian Labor Flows to the Israeli Economy: A Finished Story," *Journal of Palestine Studies*, 32/1: 13-27.
- HAMMAMI, Rema/TAMARI, Salim (2001), "The Second Uprising: End or New Beginning," *Journal of Palestine Studies*, 30/2: 5-25.
- HANEGBI, Haim/MACHOVER, Moshe/ORR, Akiva (1971), "The Class Nature of Israel," *New Left Review*, 65, <http://www.newleftreview.org/?getpdf=NLR06401>.
- HANIEH, Adam (2002), "Class, Economy and the Second Intifada," *Monthly Review*, 54/5, <http://www.monthlyreview.org/1002hanieh.htm>.
- HANIEH, Adam (2003), "From State-Led Growth to Globalization: The Evolution of Israel Capitalism," *Journal of Palestine Studies*, 32/4: 5-21.
- İSMAIL, Tarık Y. (2006), *Arap Dünyasında Komünist Hareket* (İstanbul: Kapı Yayıncılık) (çev.: Kemal Sarısözen).
- "JMCC Occasional Document Series, Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements," <http://www.jmcc.org/research/series/dop.html>.
- KRAMMER, Arnold (1973), "Soviet Motives in Partition of Palestine, 1947-48," *Journal of Palestine Studies*, 2/2: 102-119.
- KIMMERLING, Baruch (2003), "From Barak to the Road Map," *New Left Review*, 23: 134-144.
- LAQUER, Walter (1969), *The Struggle for the Middle East: The Soviet Union and the Middle East, 1958-1968* (London: Routledge).
- MATTAR, Philip (1994), "The PLO and the Gulf Crisis," *The Middle East Journal*, 48/1: 31-47.
- PACHECO, Allegro (2002), "Çiğnenen Ahit: Oslo Anlaşmaları," CAREY, Roana (ed.), *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* (İstanbul: Everest Yayınları).
- PAPPE, İlan (2007), *Modern Filistin Tarihi* (Ankara: Phoenix) (çev.: Nuri Plümer).
- RABBANI, Mouin (2002), "Envai Çeşit Başarısızlık: Oslo ve El-Aksa İntifadası," CAREY, Roana (ed.), *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* (İstanbul: Everest Yayınları).
- ROY, Sara (2002a), "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu," CAREY, Roana (ed.), *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* (İstanbul: Everest Yayınları).
- ROY, Sara (2002b), "Why Peace Failed: An Oslo Autopsy," *Current History*, 101/651:8-16.
- ROY, Sara (2003), " Hamas and the Transformation(s) of Political Islam in Palestine," *Current History*, 102/660: 13-20.
- SAID, Edward W. (1997), "The Real Meaning of the Hebron Agreement," *Journal of Palestine Studies*, 26/3: 31-36.
- SAID, Edward W. (2002a), *Yeni Bin Yılda Filistin Sorunu* (İstanbul: Aram Yayıncılık) (çev.: Ahmet Cüneyt, Ali Kerem, Nuri Ersoy).
- SAID, Edward W. (2002b), "Filistinliler Kuşatma Altında," CAREY, Roana (ed.), *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* (İstanbul: Everest Yayınları).

- SAMARA, Adel (2000), "Globalization, the Palestinian Economy, and the 'Peace Process'," *Journal of Palestine Studies*, 29/ 2: 20-34.
- SHAHEDEH, Raja (1994), "Question of Jurisdiction: A Legal Analysis of the Gaza-Jericho Agreement," *Journal of Palestine Studies*, 23/4: 18-25.
- SÖNMEZ, Yunus/KALAYCI, Ömer Faruk (2003), "1990 Sonrası Dönemde Orta Doğu Barış Süreci'ne Bakış," TURHAN, M. İbrahim (ed.), *Filistin Çıkımdan Çözüme* (İstanbul: Küre Yayınları).

